

ТА'ЛИМ МУАССАСАСИДА О'QUVCHILARNI О'RGANISH QONUNIYATLARI

Yusupova Maxliyo Narimon qizi

Xorazm viloyati Xiva tumani 14- maktabi psixologi

Jumaniyazova Shaxnoza Shavkatovna

Xorazm viloyati Xiva tumani 2-maktabi psixologi

Anotatsiya: Maktab o'quvchilar psixologiyasini o'rganish qonuniyatlari, hozirgi maktab o'quvchilarni qanday bilish usullari, har bir yosh davrini o'ziga xos holatlari va maktab o'quvchilar bilan to'g'ri munosabat o'rnatish.

Kalit so'zlar: Psixologiyani o'rganish prinsiplari, individ, psixofiziologik funktsiya, sababiylik printsip, sinchkovlik va muntazamlilik printsipi, metod.

Maktab o'quvchilari psixologiyasi — yosh davrlari psixologiyasi fanining bo'limlaridan biridir. Yosh davrlari psixologiyasi, shu jumladan, maktab o'quvchilar psixologiyasining psixologiya fanidagi boshqa tarmoqlardan farqi shundaki, u psixik hodisalarning o'zini emas, balki rivojlanishi va yosh bilan bog'liq ravishda o'zgarishini tadqiq etadi. Yosh psixologiyasining bugungi kundagi eng muhim muammolari quyidagilardan iborat:

- a) turli psixofiziologik funksiyalarning yoshga oid me'yorlarini ilmiy jihatdan asoslab berish;
- b) individ, shaxsning yetuklik mezonlari va namunalarini aniqlash;
- c) hayotning turli bosqichlarida insonning real va potentsial imkoniyatlari qanday bo'lishini aniqlash;
- d) inson hayotining dastlabki bosqichlari uning kelgusidagi taraqqiyotida qanday rol o'ynashini tushunish va ilmiy bashorat qilish.

Ushbu muammolarni hal etish uchun inson hayotining har bir bosqichid—bolalik, o'spirinlik, yetuklik va qarilikda uning psixikasida ro'y bergan o'zgarishlarni chuqur o'rganish talab etiladi. Albatta, ular o'rtasida muayyan farqlar mavjud. O'rtadagi farq ularning maqsadlari, konseptual apparati, metodologiyasi va ular doirasida amalga oshiriladigan chora-tadbirlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Fundamental—nazariy tadqiqotlarning asosiy maqsadi amaliyot uchun bo'lgan ahamiyatidan qat'i nazar, psixik hodisalar haqidagi bilimlarni kengaytirib borishdan iborat. Amaliy psixologiya esa kundalik hayot bilan bog'liq konkret muammolarni hal etishga qaratilgan tadqiqotlarni o'tkazadi. Fundamental tadqiqotlarda tadqiqotchi shaxsining ta'sirisiz ham ilmiy metod o'z vazifalarini bajaradi. Ammo amaliy psixologiyada psixolog shaxsi metodning ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi. Nazariy izlanishlarda qo'llanayotgan metodlarning ishonchliligi, validligi, reprezentativligi muhim ahamiyat

kasb etsa, amaliy psixologiyada bular asosiy rolni o'ynamaydi. Shunga qaramay, bola psixik taraqqiyotiga xos qonuniyatlar va nazariy bilimlarni egallabgina haqiqiy professional mutaxassis-psixolog, tarbiyachi bo'lib yetishish mumkin. L.F.Obuxova o'rinli ta'kidlaganidek, maktab o'quvchilar psixologiyasi sohasidagi nazariy vazifalar hal etilgandan keyin ilmiy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari ham kengaytirildi.

Bola psixikasini o'rganishda tadqiqotchi bir qator printsiplar — qoidalarga tayanishi, ularga rioya etishi lozim bo'ladi. Bu printsiplar quyidagilardan iborat:

Ob'ektivlik prinsipi tadqiqotchidan ma'lumotlar bilan ularning talqinini aralashtirib yubormaslikni talab qiladi. Masalan, mashg'ulot davomida bola oynadan tashqariga qarayotgan edi deb aytilsa, bu muayyan hodisa haqidagi ma'lumot bo'lib hisolanadi. Lekin "bola e'tiborsiz" deb aytish hodisaning talqinidir. Hodisaning o'zi bilan uning talqinini aralashtirib yubormaslik kerak. Chunki yuqoridagi misolda ham bola oynaga qarab tuigan esa-da, tarbiyachi so'zlariga katta e'tibor berayotgan bo'lishi mumkin.

Sababiylik prinsipi bola shaxsi va ongida yangi sifatlarning hosil bo'lishini ta'minlovchi barcha shart-sharoit va omillarni imkon qadar o'rganishni talab qiladi. Masalan, mashg'ulot davomida bola tez-tez oyna tarafga qarayotgan bo'lsa, bu hodisaning iloji boricha ko'proq sabablarini aniqlashga urinish kerak: ko'chadagi biron narsa bola e'tiborini o'ziga tortdimi, mashg'ulotda bola charchab qoldimi, qilayotgan material bolaga yaxshi tanishmi va hokazo.

Sinchkovlik va muntazamlik prinsipi bola psixikasi shakllanishi jarayonini, bunda psixolog va pedagoglar ta'sirini sinchkovlik bilan kuzatib borishni talab qiladi. Ushbu printsipga muvofiq oldindan:

- a) tadqiqot joyi va vaqti aniqlanishi kerak;
- b) tadqiqotda o'rganiladigan sinaluvchilar tanlanmasi tuzilishi lozim;
- c) tadqiqot qaysi vaqtda va qanday vaqt oraliqlarida o'tkazilishini belgilash zarur.

Ushbu bandlar belgilangach, ulardan chetga chiqmaslik kerak, ya'ni qandaydir sub'ektiv sabablar bilan shoshilinch xulosalar chiqarmaslik, tadqiqotni bevaqt tugatish hollariga yo'l qo'ymaslik kerak. Aks holda ob'ektivlik prinsipi buzilgan bo'ladi. Bolani o'rganish ikki asosiy shaklda: "ko'ndalangiga kesim" va "uzunasiga kesim" metodi deb nomlanuvchi tadqiqot shaklida amalga oshiriladi.

Tadqiqot ko'ndalangiga kesim shaklida o'tkazilganda turii yoshdagi maktab o'quvchilar guruhlarida muayyan psixologik jarayon, holat yoki xususiyat o'rganiladi va har xil yosh bosqichidagi maktab o'quvchilar ustidan olib borilgan tadqiqot natijalari o'zaro solishtiriladi. Masalan, D.B.Elkonin kichik, o'rta va katta maktabgacha yoshdagi bolalarning syujetli-rolli o'yinlariga xos xususiyatlarni o'rganib, o'zaro solishtirib maktab o'quvchilar o'yinlari taraqqiyotiga xos umumiy qonuniyatni aniqlagan. Ko'ndalangiga kesim shaklidagi tadqiqotda asosiy e'tibor

sinaluvchi maktab o'quvchilar yoshidagi farqlarga qaratishi kerak. Farq qanchalik kichik bo'lsa, psixolog tadqiqotchi bola psixikasi va shaxsidagi muhim o'zgarishlarni payqash uchun ko'proq imkoniyatga ega bo'ladi.

Tadqiqot uzunasiga kesim shaklida o'tkazilganda bir yoki bir necha bolaning muayyan vaqt oraligidagi hayoti o'rganiladi. Tadqiqotchi uzluksiz ravishda bir yosh bosqichidan ikkinchisiga o'tishda bola psixikasi va hulq-atvorida ro'y beruvchi o'zgarishlarni aniqlab boradi.

Psixik taraqqiyot bolaning insoniyat tarixi davomida to'plagan bilim va tajribalarni o'zlashtirishi hamda shaxs sifatida shakllanib borishi jarayonidan iborat. Yosh individ psixik taraqqiyotining aniq vaqt chegarasiga ega bo'lgan bosqichi. Psixik taraqqiyotning har bir bosqichida individda muayyan fiziologik va psixologik o'zgarishlar kuzatiladi. Odatda psixologiyada xronologik va psixologik yosh ajratiladi. Xronologik yosh inson tug'ilgandan boshlab necha yosh yashaganini ifodalaydi. Psixologik yosh esa inson psixik rivojlanishi darajasini aks ettirib, ko'pincha aqliy yosh deb ataladi. Aqliy yosh turli yoshdagi odamlar uchun mo'ljallangan maxsus test topshiriqlari orqali aniqlanadi. Aqliy yoshning xronologik yoshga nisbati bola psixik taraqqiyotining o'ziga xos ko'rsatkichi — intellektual rivojlanish koeffitsientini hosil qiladi, bu koeffitsient ingliz tilidan olingan qisqartma IQ harflari orqali belgilanadi. Bular da albatta maktab o'quvchilar psixologiyasini bilish katta ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasi o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish Respublika tashxis markazi va MMTV tomonidan maktab psixologlari uchun bir qancha metodikalar to'plami ishlab chiqilgan. Bu metodikalar yordamida o'quvchilarni psixologiyasini o'rganish va kasb-hunarga yo'naltirish ishlari olib boriladi.

Foydalanildan adabiyotlar:

1. " Jumaboev M "O'zbek maktab o'quvchilar adabiyoti", Toshkent "O'zbekiston" 2002 y, 21b.
2. Maxmudov Y.F, Xudoyqulov X.J. "Milliy g'urur-ma'naviy komillik mezon". T, Dizayn-Press 2011.327b.
3. To'raqulov E. „Abu Rayhon Beruniy ruhiyat va ta'lim-tarbiya haqida". T., „O'qituvchi", 1992, 39-b
4. "Qadimiy hikmatlar", T., F. G'ulom nomidagi Adabiyot nashriyoti, 1987,
5. Z. Nishonova , G. Alimova "Maktab o'quvchilar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi " T oshkent 2002